

Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti,
Beograd

DOI 10.5937/kultura1234246M

UDK 141.7 Јовановић В.

32:929 Јовановић В.

originalan naučni rad

LIBERALIZAM, POZITIVIZAM I PATRIOTIZAM VLADIMIRA JOVANOVIĆA

Sažetak: *Sloboda, nauka i nacija su osnovni pojmovi mišljenja i delanja Vladimira Jovanovića. Snažno je inklinirao kontinentalnom liberalizmu, ali ga je korigovao Milovim liberalizmom i iskustvom britanskog parlamentarizma, izbegavši tako radikalizam vladajućeg francuskog uzora, koji je sledila socijalistički orijentisana, dominantna većina srpskih intelektualaca u Srbiji, druge polovine devetnaestog i prve polovine dvadesetog veka. Slobodan Jovanović ukazuje na filozofski temelj mišljenja Vladimira Jovanovića, kao i na protivrečnosti u njegovoj teoriji. Liberalizam, pozitivizam i patriotizam nisu bili samo pojmovi iz teorije, već i ideološka osnova za aktivni politički rad Vladimira Jovanovića.*

Ključne reči: *liberalizam, pozitivizam, patriotizam, sloboda, determinizam, prosvetiteljstvo*

Uvod¹

Porodično vaspitanje Vladimira Jovanovića bilo je u duhu tradicionalnih vrednosti, utemeljenih u narodnom i crkvenom predanju, koje je, pod uticajem liberalnih i pozitivističkih ideja, vremenom sve više kritikovao, sledeći dositejevsko odbacivanje religije kao sujeverja.² Za duh vremena u kome je živeo

¹ Rad je napisan u okviru projekta br. 177011 Ministarstva prosvete i nauke.

² Jovanović V., *Uspomene*, BIGZ, Beograd 1988, (dalje: *Uspomene*) str. 19–27; Stojković Ž., Slobodan Jovanović, 1869–1958, Biografski podaci i prilozi, *Sabrana dela* 12, priredio Samardžić R. i Stojković Ž., BIGZ, Jugoslavijapublik, SKZ, Beograd 1990–1991, (dalje: *SD*), 719–794; Jovanović S.,

Vladimir Jovanović i za njegovu generaciju karakteristično je oduševljenje modernom zapadnom Evropom i pozitivnom naukom: „Doslovno preko noći, većina je zaboravila sve ono što je na duhovnom planu postizavano tokom mnogih pretходnih stoleća staroslovenske pismenosti, a prva i najteža žrtva toga zaborava u samom središtu naše visoke kulture bila je upravo srednjovekovna srpska filozofska misao [...]. U ciglo dve generacije [...] nepovratno je potisnut stari vizantijsko-pravoslavni (teološko-filozofski) pogled na svet a srpski filozofski pisci su prionuli da prosvetiteljski proslavljaju moć ljudskog razuma, snagu autonomnog (ne-religioznog) morala i blagodati sekularne kulture“.³ Ovi opšti tokovi presudno su uticali i na formiranje mišljenja Vladimira Jovanovića. Za vreme školovanja u Beogradu, od Dimitrija Matića, koji je pripadao krugu slobodoumnih intelektualaca, prihvatio je liberalne političke principe, pre svega uverenje da se ne može vladati silom i da država mora da prosvetljuje svoj narod.⁴ Usvojio je Matićev patriotizam, kao i oduševljenje slobodarskim duhom i demokratskim ustanovama Švajcarske.⁵

Vladimir Jovanović se školovao u Nemačkoj, često je putovao i živeo u inostranstvu (najduže u Ženevi), gde je stekao mnoga prijateljstva i poznanstva sa istaknutim ličnostima devetnaestovekovne Evrope.⁶ Od državnika svoga vremena najviše je uvažavao Gledstona (W. Gladstone), o kome je sa njihovog sastanka

Vladimir Jovanović, *SD 11*, (dalje: Vladimir Jovanović) str. 81; Pavlović K. St., *Razgovori sa Slobodanom Jovanovićem 1941–1958*, u: *Slobodan Jovanović u emigraciji, razgovori i zapisi*, Službeni list SRJ, Beograd 1993, str. 15; Jovanović V., *Politički rečnik*, str. 493–494; Socijalizam ili društveno pitanje, *Glasnik srpskog učenog društva*, 39, 1873 (dalje: Socijalizam ili društveno pitanje), str. 17; Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 82–83.

3 Žunjić S., Likovi filozofije u srednjovekovnoj Srbiji, u: *O srpskoj filozofiji*, priredio Marić I., Plato, Beograd 2003, str. 235.

4 Milićević J., *Jevrem Grujić, Istorijat svetoandrejskog liberalizma*, Nolit, Beograd 1964, str. 34. Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 82.

5 Jovanović V., *Osnovi snage i veličine srpske*, Platonova štamparija, Novi Sad 1870, (dalje: *Osnovi snage*) str. 15. Up. Stojković A., Društveno-politički pogledi Vladimira Jovanovića, *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 1–2, Beograd 1972, poseban otisak (dalje: *Društveno-politički pogledi Vladimira Jovanovića*) str. 10; Popov Č., Liberalne ideje, *Istorija srpskog naroda VI-1*, SKZ, Beograd 1981–1983, str. 314.

6 U različitim prilikama i povodima, službeno i privatno, sastajao se sa državniciima, ministrima, političarima, naučnicima, sveštenicima i izdavačima u Engleskoj (W. Gladstone, Lord John Russell, T. Gibson, Somerset A. Beaumont, R. Cobden, E. Potter, J. Stansfeld, Lord Alfred Hervey, N. E. A. Tait, W. Denton, A. Macmillan), Francuskoj (J. Barni, E. Quinet, Ch. Floquet, H. Martin, Saint-Marc Girardin, J. Ferry, J. Favre), Švajcarskoj (J. Fazy), Italiji (G. Mazzini, M. Minghetti), mađarskim revolucionarima (L. Kossuth, F. Deak) i ruskim emigrantima Bakunjinom, Hercenom i dr. Vid. Jovanović V., *Uspomene*, str. 89, 112–179, 259.

u Londonu poneo najbolje utiske.⁷ Posebno je održavao veze sa Macinijem (Mazzini), pod čijim uticajem je izvršio sintezu liberalizma i nacionalizma, dajući svom tradicionalističkom patriotizmu potpuno novu, liberalnu teorijsku osnovu.⁸

Liberalizam

Pored zapadnih uticaja, presudnih za formiranje njegovih gledišta, dublji koren liberalizma Vladimira Jovanovića treba tražiti u njegovom ličnom iskustvu. Najupečatljiviji utisak koji je poneo iz detinjstva bile su slike građanskog rata u vreme Katanske [konjičke] bune (1844).⁹ S pravom se može zaključiti da su upravo ovi izuzetno snažni doživljaji presudno uticali da već u ranoj mladosti stekne najdublji otpor prema svakoj vrsti lične vlasti, i postane prijemčiv za ideje zakonite vladavine i pravne države, koje u potpunosti usvaja tokom školovanja. U autentičnom ličnom osećaju otpora prema apsolutnoj vlasti upravo treba tražiti najdublji osnov liberalizma Vladimira Jovanovića.

Na jedan način Vladimir Jovanović inklinira gledištu koje bi bilo bliže kontinentalnom shvatanju liberalizma, gde presudno mesto zauzima Francuska revolucija, kao u praksu sprovedeno prosvetiteljsko, pre svega Rusoovo učenje. Za Vladimira Jovanovića sloboda je „prirodno i večno pravo čoveka“,¹⁰ a put napretka celokupnog čovečanstva sadržan u rečima „sloboda, bratska jednakost i uzajamnost i nauka“.¹¹ Naklonjen je idejama nastalim na osnovu iskustva kalvinističkih švajcarskih kantona, a Švajcarsku, iako je u njoj duže boravio, u mašti ulepšava kao ostvarenje „idealne demokratije o kojoj su filozofi XVIII veka pisali – demokratija održavana vrlinama svojih građana kao kakav religiozni red“.¹² Zanosе ga ideje francuskih levičara: „Po

7 Susret Vladimira Jovanovića [„Mr. Iovanovitch, a Serbian gentleman and a friend of mine“] sa Gledstonom organizovao je Macinijev prijatelj, britanski ministar Tomas Gibson (Thomas Milner Gibson). Vid. *Mazzini's Letters to an English Family*, vol. 3, eds. Richards E. F. i Lane J., Comp. Ltd, London and New York 1922, 65–67. Vid. i Jovanović S., Gledston, *SD* 11, str. 39; Vladimir Jovanović, str. 113.

8 Jovanović S., *Madame, C'est seulement...*, vol. 3 of *Mazzini's Letters to an English Family*, eds. Richards E. F. i Lane J., Comp. Ltd, London and New York 1922, 67. Vid. Jovanović V., *Uspomene*, str. 89, 112–179, 259.

9 Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 81–82; *Ustavobranitelji i njihova vlada (1838–1858)*, *SD* 3, str. 184–189.

10 Jovanović V., Šta je sloboda, *Za slobodu i narod. Pokušaji Vladimira Jovanovića, člana Ujedinjene omladine Srbske*, Platonova štamparija, Novi Sad 1868, (dalje: *Za slobodu*), str. 4.

11 Jovanović V., *Osnovi snage*, str. 145. Upor. Stojković A., *Filozofski pogledi Vladimira Jovanovića*, Matica srpska, Novi Sad 1972, (dalje: *Filozofski pogledi Vladimira Jovanovića*) str. 37.

12 Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 113.

tim idejama koje je Viktor Igo u svojim izgnaničkim pesmama širio po celoj Evropi, treba samo narode osloboditi kraljeva i dati im prosvetu, pa će sve biti dobro¹³. Iako zagovornik narodne suverenosti, Vladimir Jovanović u svom shvatanju naroda ne podrazumeva i Rusoovu ideju „opšte volje“ (volonté générale).¹⁴ Upravo u nepodrazumevanju opšte volje, kod Rusoovih sledbenika interpretirane kao volja većine,¹⁵ ili kao volja manjine koja „zna“ istinsku opštu volju i interes, nalazi se posebnost liberalizma Vladimira Jovanovića.¹⁶ Kada govori o opštem umu, javnom duhu, opštem interesu ili opštoj volji, ne misli na Rusoovu opštu volju, već na usklađivanje privatnog sa javnim interesom. Tumačeći engleski primer naglašava da pojedinac „poštuje zakon, kad ovaj izražava opštu volju, i pokorava se vlasti, kad je ova čuvar i branilac i njegovih sopstvenih prava“.¹⁷

Vladimir Jovanović je slobodu shvatao u milovskoj tradiciji - kao posebnost, pravo izbora i različitost. Osnovni smisao slobode je slobodna volja, odnosno sloboda izbora: „Sloboda u moralnom i duhovnom pogledu znači: moć, sposobnost biranja; moć, sposobnost određivanja sebe samog. U pogledu fizičkom i u građanskim odnosima, ona znači moć, sposobnost, ali ujedno i pravo biranja. U političkom pogledu, sloboda znači pripadanje sebi samom, vlastitost od sebe, pravo određivanja sebe i raspolaganja sa sobom“.¹⁸ Njegovo mišljenje sledi i Slobodan Jovanović kada naglašava da je sloboda „nesprečeno ispoljavanje raznovrsnosti koja među ljudima postoji“.¹⁹ Iako je nesporno da je bolje birati dobro nego zlo, sloboda izbora je neprikosnovena.²⁰ Drugačije sloboda može da bude ili determinizam, koji je

13 Ibid., str. 93.

14 O Rusou vid. Jovanović V., *Socijalizam ili društveno pitanje*, str. 32–34.

15 Opšta volja kao volja brojne većine, nema moralnu niti intelektualnu, već samo fizičku nadmoć kao „prosta sila“. Jovanović S., *O društvenom ugovoru*, 1895, SD 12, str. 205.

16 Talmon J., *The Origins of Totalitarian Democracy*, Secker and Warburg, London 1952, smatra da Rusoova ideja opšte volje vodi u totalitarnu demokratiju u kojoj država potčinjava svoje građane navodno nepogrešivoj, tiranskoj volji većine. Na Talmona upućuje Jovanović S., *O totalitarizmu*, 1952, SD 12, str. 167–172; On the New Machiavellism, *The Eastern Quarterly* 4/3, July 1951, str. 2–6.

17 Jovanović V., Srbin i Srpkinja - takvi kakvi su, *Za slobodu*, 1867, str. 125.

18 Jovanović V., Sloboda, *Politički rečnik*, Istorijiski arhiv Beograda (dalje: IAB), Lični fond Vladimira Jovanovića (dalje: LFVJ), K-2/III, 14, l. 97.

19 Jovanović S., O društvenom ugovoru, SD 12, str. 194, 208.

20 Marković M., Aktuelnost liberalizma Vladimira Jovanovića, *Društvena i politička misao i delatnost Vladimira Jovanovića*, SANU, Beograd 2011, (dalje: DPVJ) str. 3, smatra da ne uviđati da je sama sloboda otvorena i za dobro i za zlo ukazuje ne samo na antropološki optimizam, već i na ideološku ograničenost. Vladimir Jovanović, međutim, naglašava da je sloboda sloboda izbora, jer je to smisao slobode kao vrednosti različite od jednakosti. Ideolo-

po definiciji nesloboda, ili slučajnost u svetu determinizma, što je opet determinizam. Step en kulturnog i ekonomskog razvoja društva ili socijalni preduslovi samo su izgovor autoritarnih režima za neuvođenje ili suspendovanje slobode. Prema Vladimiru Jovanoviću „klica razvitka“, shvaćena kao potencija za razvoj, sasvim je dovoljan razlog da se obezbedi sloboda, jer je dalji razvitak jedino i moguć u slobodnim uslovima.²¹

Vladimir Jovanović naglašava da su „sloboda“ i „jednakost“ različiti pojmovi. Pošto jednakost shvata kao pravo svakog pojedinca na slobodu i samoodređenje, njegov liberalizam je nespojiv sa Rusoovim nametanjem opšte volje („Celo političko telo će prinuditi na poslušnost svakog onog koji odbije da se povinuje opštoj volji“).²² Vladimir Jovanović kritikuje socijalizam upravo zato što „slobodu čoveka [žrtvuje] društvenoj vlasti“.²³ Za Jovanovića jednakost je jednakost pred zakonom, a ne imovinska jednakost.²⁴ „Pravi komunisti“, kako ukazuje, čoveka lišavaju dva osnovna, prirodna prava – prava na slobodu i privatnu svojinu.²⁵ Ukazivanjem na specifičnu vezu slobode i prava na imovinu, sledi dugu tradiciju britanske pravne misli, koja je presudno uticala i na razvoj američkog pravnog sistema.²⁶ Vladimir Jovanović naglašava da se „na slobodnom razvitku i slobodnom upotrebljenju lične sposobnosti i ličnih darova, lične snage i vrednoće, lične uviđavnosti i štednje na privrednom polju, osniva i pravo sopstvenosti“, koje zbog toga predstavlja i „otelovljenje čovečije slobode“.²⁷

Vladimir Jovanović smatra da sloboda, koja razvija osećaj odgovornosti, podstiče osećanje uzajamnosti i međusobne zaštite prava: „Sloboda uči čoveka da ne čini drugome zlo, jer se zlo za zlo vraća; sloboda upravlja ljudske sile opštem interesu, jer je u

gija socijalističkog egalitarizma izjednačava slobodu i jednakost, upravo na štetu slobode.

21 Jovanović V., Šta je sloboda, *Za slobodu*, str. 2.

22 Ruso Ž. Ž., *Društveni ugovor*, Filip Višnjić, Beograd 1993, str. 38.

23 Jovanović V., *Socijalizam ili društveno pitanje*, str. 102.

24 Jovanović V., Šta je sloboda, *Za slobodu*, str. 111, 113.

25 Jovanović V., *Socijalizam ili društveno pitanje*, str. 100, 102, 107. O terminima „komunisti“ i „socijalisti“ vid. Jovanović V., *Socijalizam, Politički rečnik*, IAB, LFVJ, K-2/III, 1920, 14; *Socijalizam ili društveno pitanje*, str. 3. Vladimir Jovanović, *Pokret ekonomske misli od starog do novog veka*, IAB, LFVJ, K-2/IIIM 13, str. 253 i dalje, kao i Slobodan Jovanović, analizira Marksovu teoriju nepristrasno i objektivistički.

26 Jovanović V., *Socijalizam ili društveno pitanje*, str. 112–113; Blackstone W., *Commentaries on the Laws of England*, Clarendon Press, Oxford, 1765–1769, 2, str. 2.

27 Jovanović V., *Socijalizam ili društveno pitanje*, str. 106.

opštem interesu svačiji interes“.²⁸ Smatra da se sloboda ostvaruje u društvu, jer je ne može biti bez društva koje omogućuje slobodu pojedinca.²⁹ U dijalektici usaglašavanja ličnih interesa sa zajedničkim interesima može se tražiti hegelovski osnov razrešenja pitanja slobode, kao pravde koja bi onda mogla da se tumači kao „umna sloboda“, odnosno „prirodni zakon po kome se čovek kreće snagom svog uma“.³⁰ Kod Vladimira Jovanovića, izvesno, pre svega na osnovu početnog uticaja Dimitrija Matića, prisutno je, kao i kod Alimpija Vasiljevića i Milana Kujundžića, povezivanje hegelovstva i pozitivizma.³¹ Njegov liberalizam pri tome ostaje otporan na svaki pokušaj ukidanja („prevazilaženja“) slobode kao slobode izbora.

Vladimir Jovanović ne idealizuje neposrednu demokratiju,³² niti volju većine kao jedini i krajnji kriterijum, jer iako većini pripada autoritet, ona nije nepogrešiva. Sledeći Mila (J. S. Mill) ukazuje da nove napredne ideje počinju u manjini, da bi se potom prenele na društvo.³³ Liberali, čiji je vodeći ideolog bio, „nisu bili za neograničenu narodnu vladu, već su hteli da uz narod i inteligencija ima učešća u vladi“.³⁴ Liberali su bili za slobodu, ali ne bezuslovnu, već za „slobodu sa prosvetom“.³⁵ Prema liberalima, narodom treba da rukovodi inteligencija, odnosno da uz pristanak naroda ona vlada: „Liberali su bili više slobodnjaci nego demokrati: prava, potpuna demokratija, u kojoj svaki, pa i inteligencija ima da se potčini trenutnoj, pa ma kako inače nerazumnoj većini, ta demokratija nije bila za liberale politički ideal“.³⁶ Zbog toga se Vladimir Jovanović i zalagao za dvodomni sistem, koji omogućuje da se glasovi i „mere“,³⁷ a ne samo da se broje: „Vladimir je bio za Gornji dom, ali

28 Jovanović V., Šta je sloboda, *Za slobodu*, str. 6.

29 Upor. Čavoški K., Politički liberalizam Vladimira Jovanovića, *DPVJ*, str. 38 i dalje.

30 Jovanović V., *Osnovi snage*, str. 22. Upor. Zurovac M., Liberalizam i patriotizam (Patriotski liberalizam Vladimira Jovanovića), *DPVJ*, str. 71; Žunjić S., *Istorija srpske filozofije*, Plato, Beograd 2009, str. 155–162, 173.

31 Stojković A., Shvatanje suštine i odnosa materijalizma i idealizma kod Svetozara Markovića i njegovih savremenika, *Naučni skup „Svetozar Marković život i delo“*, priredio Nedeljković D., SANU, Beograd 1977, str. 139 i dalje; *Filozofski pogledi Vladimira Jovanovića*, str. 18.

32 Da neposredna demokratija nigde ne postoji vid. Jovanović S., O demokratiji, *SD* 12, 1889, str. 797.

33 Jovanović V., *Politički rečnik*, Novi Sad, Beograd 1870–1871, str. 149.

34 Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 105.

35 Ibid., str. 107.

36 Ibid., str. 107–108.

37 O merenju glasova vid. i Slobodan Jovanović, O društvenom ugovoru, *SD* 12, 203.

Gornji dom sastavljen iz inteligencije i nezavisan od Krune³⁸. Iako je snažno inklinirao kontinentalnom liberalizmu, korigovao ga je britanskim liberalizmom i parlamentarizmom, izbegavajući tako radikalizam vladajućeg francuskog uzora, koji je sledila socijalistički i marksistički orijentisana dominantna većina srpskih intelektualaca u Srbiji druge polovine devetnaestog i prve polovine dvadesetog veka.³⁹ Iako se u nekim tumačenjima njegove misli, u vreme kada se uspeh ili neuspeh teorija cenio njihovom blizinom ili udaljenošću od socijalističke revolucije, sa žaljenjem konstatovalo da nije bio dosledan jakobinac,⁴⁰ danas se s pravom može zaključiti da je upravo prednost što je izbegao za njegovu generaciju veoma zavodljivu ideju o brzim kvalitativnim revolucionarnim skokovima u istoriji.⁴¹ Vladimir Jovanović kritikuje radikalni nihilizam i revolucionarni makiavelizam socijalista, jer ne poštuju postojanje prirodnog reda stvari i smatraju da „ceo vladajući red stvari treba iz temelja oboriti [...] pa na razvalinama istinskoga i viđenoga sveta, podići uobražena i neviđena društva“.⁴² Smatra da je politička sloboda sasvim dovoljna za dalji napredak društva i da je prevrat koji „pod imenom `socijalne revolucije` spremaju [socijalisti] ispod zdrave svesti o demokratiji [...] jer sa naukom i demokratijom, koje propovedaju načela slobode, jednakosti i bratstva ne mogu se nikako dovesti u saglasnost strasti koje pustoš i pokolj među ljudima šire“.⁴³ Skoro pola veka kasnije samo potvrđuje svoje mišljenje o socijalizmu, kada naglašava da boljševizam u praksi izlazi na negaciju svoje doktrine, jer „zla sa kojih su socijalisti anatemisali buržoasku i kapitalističku vladavinu, boljševizam nije iskorenio, a dobra, koja je u doktrini obećavao, nije u praktici ostvario“⁴⁴. Na Oktobarsku revoluciju gleda samo kao na još „jedan dokaz više da se društveni preobražaji ne izvode nasilno i naprečac, kao nekom čarobnom silom, nego samo postupnom dugovremenom evolucijom“.⁴⁵

Pozitivistički determinizam

Vladimir Jovanović je, za vreme školovanja u Nemačkoj, usvojio u to vreme preovlađujući materijalistički pogled na svet, čvrsto uverenje u nepogrešivost prirodnih nauka i veru u

38 Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 108.

39 Jovanović S., Nikola Pašić, *SD* 11, str. 145.

40 Stojković A., *Društveno-politički pogledi Vladimira Jovanovića*, str. 20–21.

41 Ibid., str. 21.

42 Jovanović V., *Socijalizam ili društveno pitanje*, str. 99–100.

43 Ibid., str. 115–116.

44 Jovanović V., *Pokret ekonomske misli*, IAB, LFVJ, K-2/III, 13, str. 293.

45 Ibid.

sveopšti napredak ljudskog društva.⁴⁶ Ima slične stavove o nauci kao i čitav niz njegovih savremenika u Srbiji, koji su bili poklonici „kulta nauke“.⁴⁷ Sledi Kontovu podelu nauka i najviše ceni Spenserovu (Spencer) teoriju evolucije, organsko shvaćanje društva i učenje o paralelizmu između prirodnih i društvenih pojava, prema kojem društvenim naukama treba dati prirodno-naučnu osnovu.⁴⁸

Za Vladimira Jovanovića može se reći da podrazumeva mehanicistički determinizam, prema kome sve u prirodi, uključujući i čoveka, funkcioniše na osnovu kauzaliteta.⁴⁹ Upravo ovako shvaćen prirodni determinizam, kao i u slučaju francuskih prosvetitelja, na koje se Vladimir Jovanović poziva, sam po sebi nameće pitanje slobode. Ako je sve u prirodi i društvu determinisano prirodnim zakonima, onda sloboda čoveka ne postoji, već predstavlja iluziju. Akti koje smatramo slobodnim samo su, u stvari, prouzrokovani nekom prethodnom radnjom. Bez obzira na to što ne usvaja gledišta ateističkog krila francuskih prosvetitelja, već sledi deistički pogled na svet, pozitivistički determinizam Vladimira Jovanovića protivreći njegovom liberalizmu. Ovo opšte pitanje Vladimir Jovanović ne postavlja, ostavljajući da liberalizam postoji paralelno sa determinizmom.⁵⁰

Kao i u slučaju liberalizma i pozitivističkog determinizma, Jovanovićev idealistički nacionalizam postoji paralelno sa socijalnim darvinizmom.⁵¹ Međutim, kada je nacionalizam krajem devetnaestog veka usvojio darvinističke osnove, Vladimir Jovanović nije mogao da prenebregne protivrečnost između darvinističkog evolucionizma i svog idealističkog nacionalizma. Slobodan Jovanović ukazuje da je Vladimir Jovanović bio zatečen novim realnim nacionalizmom: „Ako je, kao što su engleski pozitivisti uzimali, pojave društvenog života valjalo tumačiti isključivo na osnovu rezultata prirodnih nauka, onda je stari idealistički nacionalizam valjalo bezuslovno odbaciti“.⁵² Vladimir Jovanović ranije nije uviđao nesaglasnost između svog shvatanja

46 Stojković A., *Filozofski pogledi Vladimira Jovanovića*, str. 28.

47 Ibid., str. 15 i dalje.

48 Stojković A., *Društveno-politički pogledi Vladimira Jovanovića*, str. 3–4, ukazuje da je Vladimiru Jovanoviću za *Politički rečnik* kao uzor poslužio *Opšti politički rečnik* Morisa Bloka (Block), koji je sledio pozitivističke i evolucionističke, kao i liberalne ideje epohe kraja XVIII i početka XIX veka.

49 Ibid., str. 46.

50 Jovanović V., *Politički rečnik*, str. 376–378. Za spenserovsko usklađivanje slobode i determinističkog razvoja vid. Jovanović S., *O društvenom ugovoru*, str. 194.

51 Jovanović V., Društvena i međunarodna borba za opstanak, *Glasnik Srpskog učenog društva*, 60, 1885, str. 200.

52 Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 109.

nacionalizma i svojih socioloških pogleda. Pojavom bizmarkovskog nacionalizma postalo je jasno da će morati da promene ili svoja pozitivistička sociološka gledišta, ili svoje shvatanje patriotizma.⁵³

Patriotizam

Sredinom devetnaestog veka nacionalizam (patriotizam) je bio povezan sa pravom naroda na svoju slobodu, samostalnost i ujedinjenje. Vladimir Jovanović je mogao, prvo u Nemačkoj, a potom u Macinijevoj ideologiji, da vidi spoj liberalizma sa idejom ujedinjenja naroda u jedinstvenu državu.⁵⁴ Upravo je u tom smislu bio „liberalni patriota“⁵⁵ i zbog toga su na njega početkom dvadesetog veka gledali kao na „starog nacionalistu“, iako u to vreme pojam „nacionalizam“ nije više imao ono značenje koje je imao u Macinijevo vreme.

U posveti sinu Slobodanu iz 1870. godine može se videti kako je Vladimir Jovanović nacionalizam utemeljio u liberalizmu. Naglašava da je Slobodanu dao najviše što je mogao da dá, a to je „ime što će [...] opominjati na slobodu, kojom Srbin kao čovek napredovati može“ i u nastavku ističe da će razvitak svesti naučiti „srpske sinove da slobodom tumače pravo i dužnost čoveka koji u društvu živi“ i da će „u slobodi naći prirodni uslov i jemstvo za napredujuće učovečenje sebe i roda svoga“.⁵⁶

Srpski liberali iz 1858. godine verovali su u istorijsku veličinu srpskog naroda i smatrali „da na njima i njihovim vršnjacima leži amanet da osvete Kosovo i uspostave našu staru srednjovekovnu državu“.⁵⁷ Program unutrašnje politike Ujedinjene omladine srpske napisali su liberali.⁵⁸ Dok je Ujedinjena omladina srpska govorila o srpskom narodu kao jedinstvenoj istorijskoj grupi,⁵⁹ Svetozar Marković je srpski narod

53 Vladimir i Slobodan Jovanović kritikuju bizmarkovski imperijalistički nacionalizam. Vid. Jovanovič V., *The Near-Eastern Problem and the Pan-German Peril*, Watts & Co, London 1909; *The Serbian Nation and the Eastern Question*, Bell and Daldy, London 1863; Jovanović S., Bismark, *SD* 12, 1898, str. 209–214.

54 Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 86.

55 O „liberalnim patriotama“ vid. Jovanović V., *Autobiografske beleške*, štamp. Drag. Gregorića, Beograd 1936.

56 Posveta „Svome sinu Slobodanu“, Jovanović V., *Osnovi snage*.

57 Jovanović V., Ustavobranitelji i njihova vlada (1838–1858), *SD* 3, str. 70, 207.

58 Jovanović S., Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera, *SD* 12, 1964, str. 549.

59 Stojković A., *Filozofski pogledi Vladimira Jovanovića*, str. 113.

razdvajao na klase, tj. uže grupe sa suprotnim interesima.⁶⁰ U vezi sa polemikom koja se vodila između Vladimira Jovanovića i Svetozara Markovića, Slobodan Jovanović zaključuje da njihova gledišta nisu bila toliko različita koliko je u vreme spora izgledalo.⁶¹ U vatri polemike stekao se utisak da se Vladimir Jovanović „bori za nacionalizam u njegovom najisključivijem smislu, a Marković za socijalizam, takođe u njegovom najisključivijem smislu“.⁶²

Krajem devetnaestog veka, prema novom razumevanju nacionalizma, u darvinističkoj borbi za opstanak samo jake nacije mogu da prežive, dok su slabe osuđene na propast. Bizmarkovski nacionalizam, koji je bio sasvim različit od macinijevskog nacionalizma, Vladimir Jovanović nije mogao da prihvati jer je „bio naučio da nacionalizam osniva na pravu, a ne na sili“.⁶³ Pošto je novi nacionalizam bio sociološki darvinizam primenjen na nacionalizam, stanovišta o pozitivizmu i nacionalizmu Vladimira Jovanovića su protivrečila jedno drugom. Nije mogao da ospori Darwinovu teoriju borbe za opstanak u kojoj pobeđuje jači. Ako je darvinizam naučno ispravan, onda je jedino nacionalizam koji se zasniva na istinitoj naučnoj teoriji i sam naučno dokazan. Moralni ideali na koje se pozivao stari nacionalizam nisu se mogli redukovati na prirodne pojave, zbog čega se morao smatrati naučno neprihvatljivim.

Slobodan Jovanović ukazuje da je Vladimir Jovanović bio svestan aporije u koju je došao jer nije hteo da odbaci ni spenserovski pozitivizam, niti macinijevski nacionalizam. Njegovo rešenje bilo je specifično: „U borbi između nacija, rezonovao je on, uspeh ne zavisi, kao u borbi između životinja, isključivo od fizičkih osobina, nego zavisi, i to još u većoj meri, od intelektualnih i moralnih osobina. Iz toga je dalje izvodio da, baš radi uspeha u borbi za opstanak, jedna nacija ne sme [da se osloni] samo na svoju vojnu snagu; ona mora [da ima] i jedan moralni ideal u koji će verovati“.⁶⁴ Vladimir Jovanović je naglašavao da, iako „i danas moramo da gledamo strahovitu društvenu i međunarodnu borbu za opstanak“, postoji „uteha što poslednja pobeđa, po pravilu, ne ostaje na strani gole fizičke sile i varvarstva, nego na strani kulturne snage i civilizacije“.⁶⁵

60 Jovanović S., Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera, *SD* 12, 1964, str. 551; Marković S., *SD* 2, 115–126; Popov Č. i Marković S., *Istorija srpskog naroda* VI-1, SKZ, Beograd 1981–1983, str. 323.

61 Jovanović S., Svetozar Marković, *SD* 2, str. 119; Vladimir Jovanović, str. 97.

62 Ibid.

63 Ibid., str. 109.

64 Ibid.

65 Jovanović V., Privredni red i pokret u društvenom i međunarodnom životu, *Glasnik Srpskog učenog društva*, 71, 1890, str. 188.

*Filozofski temelj teorije o jedinstvu liberalizma,
pozitivizma i patriotizma*

Analizirajući osnovne stavove svoga oca, Slobodan Jovanović naglašava da su Vladimir Jovanović i njegovi savremenici bili uvereni da je njihovo gledište naučno dokazano, odnosno da je njihovo političko, naučno i nacionalno ubedenje sama pozitivna nauka. Zbog tog uverenja oni su odbacivali sve drugo što nije nauka. Pozitivizam i materijalizam, međutim, nisu nauka, već filozofski pravci. Zbog toga trojstvo nauke, slobode i nacije nije zasnovano na naučnoj, već na filozofskoj osnovi.⁶⁶ Pošto pozitivizam i materijalizam imaju filozofsku osnovu, onda nemaju izvesnost empirijske nauke, već filozofskog mišljenja. Slobodan Jovanović naglašava da Vladimir Jovanović i njegovi savremenici nisu uvidali da trojstvo nauke, slobode i nacije nije zasnovano na naučnoj, već na filozofskoj osnovi.⁶⁷

Slobodan Jovanović ukazuje da se veza između ovih pojmova u naraštaju Vladimira Jovanovića, u stvari, održavala uz pomoć racionalističke filozofije: „Ti ljudi živeli su u jednom prelaznom dobu. Usled velikog uspeha prirodnih nauka naučni pozitivizam tada se već stao širiti, ali uticaj racionalističke filozofije još se nije prestao osećati. Osnovno merilo istine nalazilo se više u toj filozofiji nego u samoj nauci. I na primer, kad je bilo reči o sukobu između religije i nauke, pobeda se priznavala nauci iz istih onih razloga iz kojih se to činilo i u Volterovo doba, kada se sve stavljalo pod kritiku našeg od svih predrasuda očišćenog razuma“.⁶⁸

Pravo čoveka na slobodu, liberalni intelektualci su izvodili iz toga što je čovek racionalno biće, što u narednom koraku znači da bez prosvetavanja razuma, tj. njegovog čišćenja od predrasuda, nema ni slobode. Pošto je na taj način utemeljen liberalizam pojedinca, on je proširenjem prava na slobodu na ceo narod, utvrdio i nacionalizam.

Vladimir Jovanović je religiju, pod kojom je obično podrazumevao crkvu,⁶⁹ smatrao za „nešto prolazno, privremeno u društvu“, što će „prirodnim napretkom duhova, mirnim naučnim i filozofskim osvojenjem malo po malo nestati sa pozornice čoveštva,“ ustupajući pred „svetlošću istine koja sija po svemu svetu umnosti“.⁷⁰ Za razliku od Svetozara Markovića, Jovanović nije,

66 Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 114.

67 Ibid.

68 Ibid.

69 Ibid., str. 83.

70 Jovanović V., *Politički rečnik*, str. 493–494; V., *Socijalizam ili društveno pitanje*, str. 17.

međutim, ateista, već kao Dositejev sledbenik, a po uzoru na volterovsko prosvetiteljstvo, hrišćanski deista, koji odbacuje is-povest, ali veruje u „filosofsku ideju o Bogu i čovečanstvu“ i u besmrtnost duše.⁷¹ Iako kritičan prema crkvi i veri, hvali pravoslavlje, shvaćeno kao svetosavlje, zasnivajući ga na principima slobode i pravde. Drugim rečima, Vladimir Jovanović je i svetosavlje zasnivao na liberalizmu, odnosno, potpuno je obrnuo načela starog tradicionalnog patriotizma, koji je svoje utemeljenje imao u crkvi. Umesto u crkvi utemeljenog patriotizma, na liberalizmu se temelji nacionalizam koji potom utemeljuje crkvu i njenu ideologiju – svetosavlje. U duhu vere u trojstvo slobode, nauke i nacije, Vladimir Jovanović izražava nadu u nerazrušivi „oltar za pričešćivanje srpskih duhova idejama slobode i pravde, na krilima kojih se nauke uznose do istine, pa na istini osnivaju snagu, napredak i veličinu naroda“.⁷² Vladimir Jovanović je, u stvari, sasvim dosledno izvršio unutrašnju dekonstrukciju osnovnih srpskih kulturnih, političkih i nacionalnih ideja i obrazaca. Umesto Božije milosti – narodna suverenost, umesto crkve – naučni pozitivizam, umesto tradicije – liberalizam, umesto naroda okupljenog oko crkve i predanja – nacija zasnovana na liberalnoj ideji slobode za sve pojedince i narode.⁷³

Temelj teorije o jedinstvu liberalizma, pozitivizma i nacionalizma nalazi se, u stvari, u filozofiji prosvetćenosti. Vladimir Jovanović posreduje francusko prosvetiteljstvo sa milovskim gledištima i engleskim parlamentarizmom, uobličeni upravo u viktorijanskoj Britaniji, gde se lično uverio u njegove prednosti. Usvaja prosvetiteljsku kritiku predrasuda, u kojoj se pod predrasadama i zaostalošću podrazumevaju crkva i vera, sledeći u devetnaestovekovnoj Srbiji dominantni uticaj Dositeja Obradovića, čiji pravac slede i najuticajniji mislioci kao što su Svetozar Marković, Jovan Skerlić, ili Bogdan Popović.⁷⁴

Zaključak: Tumačenje Slobodana Jovanovića

Kritičko tumačenje osnovnih filozofskih postavki Vladimira Jovanovića, koje daje Slobodan Jovanović, od posebnog je značaja za razumevanje razvoja srpske filozofske misli u devetnaestom

71 Ibid., str. 131, 266–267. Upor. Jovanović S., Jovanović V., str. 82–83; Jovanović V., *Poslednja želja i naredba* (27. 5. 1907), LFVJ, K-1/1, 13; Stojković A., *Filozofski pogledi Vladimira Jovanovića*, str. 26–27, 52, 88.

72 Jovanović V., *Uspomene*, str. 274, 495.

73 O deizmu Vladimira Jovanovića vid. Stojković A., *Filozofski pogledi Vladimira Jovanovića*, str. 25.

74 Treba imati u vidu da se gledište Bogdana Popovića ipak znatno razlikuje od stanovišta Svetozara Markovića i Jovana Skerlića. Vid. više u Milosavljević B., Učešće Slobodana Jovanovića u pokretanju *Reda*, *Srpskog pregleda* i *Srpskog književnog glasnika*, *Književna istorija*, 43/145, 2011, str. 637–661.

i dvadesetom veku. Putevi Vladimira Jovanovića i Slobodana Jovanovića veoma su različiti, jer otac polazi iz starog tradicionalizma, kritikujući osnovne ideje po kojima je vaspitavan, dok sin Slobodan dobija netradicionalno, liberalno vaspitanje, da bi postepeno, analizirajući i kritikujući ga, došao do sopstvene sinteze tradicije i liberalnog. Slobodan Jovanović je najdosledniji kritičar pozitivizma Vladimira Jovanovića. Neki od kritičara Slobodana Jovanovića, kao što je reći polemičar Krsta Cicvarić, kritikuju njegovo učenje upravo sa pozitivističkih stanovišta koja je imao i Vladimir Jovanović, ne uzimajući pri tome u obzir Slobodanovu kritiku vladajućih scijentističkih i materijalističkih predrasuda.⁷⁵ Kritika Slobodana Jovanovića, međutim, ide sa one strane pozitivizma, jer ukazuje na prosvetiteljske i racionalističke osnove naučnih i političkih gledišta Vladimira Jovanovića. Njena prava filozofska tema su najopštije predrasude epohe – prirodno stanje, društveni ugovor, opšta volja i prirodna prava.⁷⁶

Vladimir Jovanović nije dosledno uskladio svoja stanovišta, koja su ponekad protivrečna. Kao i Svetozar Marković, teorijski je bio republikanac, a praktično monarhista. Za razliku od svojih sledbenika, i pored ideološke principijelnosti, ni jedan ni drugi nisu smatrali da je najpreče isterivati republikanizam na čistinu. Iako veruje da je republika bliža idealima slobode i izvornom duhu srpskog naroda, a monarhija tuđinska institucija koju su Srbi usvojili od Vizantije,⁷⁷ prihvata ustavnu monarhiju jer se za nju opredelio srpski narod na Svetoandrejskoj skupštini (1858).⁷⁸

Iako emocijama ponesen prema idejama francuskih levičara radikalnog pravca, Vladimir Jovanović, sledeći Milov liberalizam, ne odstupa od uverenja da je sloboda pravo na političku

75 Jovanović V., *Osnovi pravne teorije od državi*, Obradović D., Beograd 1906, str. 44–45. Vid. zamerke Cicvarića, K., *Sociologija Slobodana Jovanovića, Savremenici o Slobodanu Jovanoviću*, Pravni fakultet, Službeni glasnik, Beograd 2009, str. 49–50.

76 Jovanović S., O društvenom ugovoru, *SD* 12, str. 175.

77 Jovanović V., *Osnovi snage*, str. 39. Upor. Yovanovics V., *Les Serbes et la mission de la Serbie dans l'Europe d'Orient*, Librairie internationale, A. Lacroix, Verboeckhoven et C-ie, Paris 1870, 11–12. Vid. i Basta D., *Liberalni patriota Vladimir Jovanović, Samopoštovanje i puzavost 2, Noviji tekstovi s povodom*, Službeni glasnik, Beograd 2010, str. 45–46.

78 Osnovni podaci iz biografije Vladimira Jovanovića ne daju osnova za tvrdjenje da se zalagao za dinastiju Obrenovića. Vid. Marković M., *Aktuelnost liberalizma Vladimira Jovanovića, DPVJ*, str. 9. Vladimir Jovanović je monarhiju prihvatao, iz istih razloga iz kojih i Svetozar Marković, kao volju srpskog naroda. O Jovanovićevom gledištu da narod ima pravo da sam daje i oduzima dostojanstvo vladaocu, vid. Jovanović V., *Autobiografske beleške*, štamp. Drag. Gregorića, Beograd 1936, str. 4; Jovanović S., Svetozar Marković, *SD* 2, str. 95.

različitost koju rusooovski ideal jednakosti ne sme da uguši, i da je neophodno obezbediti prava političkoj manjini obrazovanih i imućnijih, koji bi, ako se opšte pravo glasa shvati kao vlast puke većine, uvek bili preglasani. Slobodan Jovanović ukazuje da je pogrešno većinu smatrati celinom, jer celinu predstavljaju tek većina i manjina zajedno. Zato su se i Vladimir i Slobodan Jovanović zalagali za dvodomnu skupštinu, a ne za neograničenu vladavinu većine. Razlike u njihovim shvatanjima parlamentarizma blede kad se uporede sa preovlađujućim gledištem o parlamentarizmu vodeće političke snage, Radikalne stranke, koje je, kao ničim ograničena vladavina većine, oblikovano pod uticajem njihovih prvobitnih socijalističkih ideala.

Iako Slobodan Jovanović ne prihvata utemeljenje idealističkog nacionalizma u liberalizmu, usvaja patriotizam Vladimira Jovanovića. Spoljna forma rodoljublja Vladimira Jovanovića teško se može razlikovati od starog tradicionalnog patriotizma. Iako neretko naivno i nadograđeno romantičarskim patosom i sentimentalnošću, njegovo rodoljublje ima isto izvoriste kao i stari tradicionalni patriotizam. U svojoj konačnoj oceni Slobodan Jovanović oca ne doživljava ni kao pozitivistu, niti kao liberala, već kao nacionalistu.⁷⁹

Slobodan Jovanović ukazuje na filozofski temelj mišljenja Vladimira Jovanovića, koji se nalazi u racionalističkoj filozofiji i prosvetiteljstvu. Njegova kritika naučnog redukcionizma koji previđa sopstvenu teorijsku predrasudu, zbog koje odbacuje predrasude nasleđa, predstavlja najautentičnije tumačenje teorijskih gledišta Vladimira Jovanovića. Specifičnost mišljenja Vladimira Jovanovića ogleda se u njegovom duboko usađenom shvatanju slobode kao prava na posebnost i prava političke manjine. Isticanje slobode ne može se pripisati samo njegovoj anglomaniji, već i autentičnom promišljanju evropskog i srpskog političkog iskustva. Naglašavanje posebnosti slobode kao vrednosti veoma različite od jednakosti, dosledno zalaganje za slobodu pojedinca i društvene grupe, i zbog toga zastupanje integralnog parlamentarizma, nasuprot radikalizmu i revolucionarnim metodama karakterističnim za njegove socijalističke savremenike,⁸⁰ predstavlja najznačajniji doprinos Vladimira Jovanovića našem političkom i kulturnom nasleđu.

79 Jovanović S., Vladimir Jovanović, str. 115.

80 Upor. Stojković A., *Filozofski pogledi Vladimira Jovanovića*, str. 52.

LITERATURA:

Basta D., Liberalni patriota Vladimir Jovanović, *Samopoštovanje i pu-zavost 2, Noviji tekstovi s povodom*, Službeni glasnik, Beograd 2010, str. 35–48.

Blackstone W., *Commentaries on the Laws of England*, Clarendon Press, Oxford, 1765–1769.

Žunjić S., Likovi filozofije u srednjovekovnoj Srbiji, u: *O srpskoj filo-zofiji*, priredio Marić I., Plato, Beograd 2003.

Istorija srpske filozofije, Plato, Beograd 2009.

Čavoški K., Politički liberalizam Vladimira Jovanovića, *Društvena i politička misao i delatnost Vladimira Jovanovića*, SANU (dalje: *DPVJ*), Beograd 2011, str. 37–45.

Jovanović V., *Osnovi snage i veličine srpske*, Platonova štamparija, Novi Sad 1870.

Za slobodu i narod. Pokušaji Vladimira Jovanovića, člana Ujedinjene omladine Srbske, Novi Sad 1868.

Politički rečnik, Novi Sad, Beograd 1870–1871.

Socijalizam ili društveno pitanje, *Glasnik Srpskog učenog društva*, br. 39, 1873, str. 1–116.

Društvena i međunarodna borba za opstanak, *Glasnik Srpskog učenog društva* br. 60, Beograd 1885, str. 165–256.

Privredni red i pokret u društvenom i međunarodnom životu, *Glasnik Srpskog učenog društva* br. 71, Beograd 1890, str. 158–218.

Srbski narod i istočno pitanje, napisao Vladimir Jovanović u Londonu 1863, drugo izdanje prevoda sa engleskog, Državna štamparija, Beograd 1863.

Autobiografske beleške, štamp. Drag. Gregorića, Beograd 1936.

Yovanovitch V., *The Near-Eastern Problem and the Pan-German Pe-ril*, Watts & Co, London 1909.

Yovanovitch V., *The Serbian Nation and the Eastern Question*, Bell and Daldy, London 1863.

Yovanovics V., *Les Serbes et la mission de la Serbie dans l'Europe d'Orient*, Librairie internationale, A. Lacroix, Verboeckhoven et C-ie, Paris 1870.

Uspomene, priredio Krestić V., BIGZ, Beograd 1988.

Pokret ekonomske misli od starog do novog veka, Istorijski arhiv Beograda (dalje: IAB), Lični fond Vladimira Jovanovića (dalje: LfVJ), K-2/III, 13.

Politički rečnik, I–F, IAB, LfVJ, K-2/III, 14.

Istorija političke ekonomije, IAB, LfVJ, K-2/III, 16.

Istorija privrednog i kulturnog života ljudskog, IAB, LfVJ, K-2/III, 17.

Poslednja želja i naredba, IAB, LfVJ, K-1/I, 13.

Jovanović S., *Sabrana dela* 1–12, priredio Samardžić R. i Stojković Ž., BIGZ, Jugoslavijapublik, SKZ, Beograd 1990–1991.

Jovanović S., *Madame, C'est seulement...*, 1917, vol. 3 of *Mazzini's Letters to an English Family*, eds. E. F. Richards i J. Lane Comp. Ltd, London and New York 1922, str. 67.

Jovanović S., *Serbia Traditionally Land of Democracy*, *The American Serb* 4:1 (Chicago, Nov. 1947), 2.

Jovanović S., *On the New Machiavellism*, *The Eastern Quarterly* 4/3 (July 1951), 2–6.

Mazzini G., *Mazzini's Letters to an English Family*, vol. 3, eds. E. F. Richards i J. Lane, Comp. Ltd, London and New York 1922, str. 65–67.

Marković M., *Aktuelnost liberalizma Vladimira Jovanovića*, *DPVJ*, str. 1–10.

Mil DŽ., *O predstavničkoj vladi*, prev. Vladimir Jovanović, Beograd 1867.

Milosavljević B., *Učešće Slobodana Jovanovića u pokretanju Reda, Srpskog pregleda i Srpskog književnog glasnika*, *Književna istorija*, 43/145, 2011, str. 637–661.

Monev Lj., *Žan-Žak Ruso kod Srba*, SANU, Beograd 1990.

Popov Č., *Liberalne ideje*, *Istorija srpskog naroda* VI-1, SKZ, Beograd 1981–1983.

Ruso Ž. Ž., *Društveni ugovor*, u: *Društveni ugovor*, prev. T. Marković, Filip Višnjić, Beograd 1993.

Stojković A., *Društveno-politički pogledi Vladimira Jovanovića*, *Jugoslovenski istorijski časopis* br. 1–2, Beograd 1972.

Filozofski pogledi Vladimira Jovanovića, Matica srpska, Novi Sad 1972.

Shvatanje suštine i odnosa materijalizma i idealizma kod Svetozara Markovića i njegovih savremenika, *Naučni skup „Svetozar Marković život i delo“* (24–27. novembar 1975), priredio D. Nedeljković, SANU, Beograd 1977, str. 119–152.

Talmon J., *The Origins of Totalitarian Democracy*, Secker and Warburg, London 1952.

Cicvarić K., *Sociologija Slobodana Jovanovića*, *Savremenici o Slobodanu Jovanoviću*, Pravni fakultet, Službeni glasnik, Beograd 2009, str. 49–50.

Zurovac M., *Liberalizam i patriotizam (Patriotski liberalizam Vladimira Jovanovića)*, *DPVJ*, str. 57–91.

Boris Milosavljević
Institute for Balkan Studies,
Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade

LIBERALISM, POSITIVISM AND PATRIOTISM OF
VLADIMIR JOVANOVIĆ

Abstract

The unity of freedom, science and nation, viz. liberalism, positivism and nationalism, as well as his belief in two fundamental principles – freedom and justice, were the two lodestars of Vladimir Jovanović's entire political work and his life credo. Although he was strongly inclined to the continental liberalism, he corrected it with Millian liberalism and embracement of the Westminster system, thus avoiding the radicalism of the French role model, which was followed by the prevalent majority of socialist and Marxian-oriented Serb intellectuals in the second half of the 19th century and the first half of the 20th century. Vladimir Jovanović firmly believed that liberty was the right whose exercise must not be blocked out by the ideal of equality. As a positivist, he appreciated Herbert Spencer's theory of evolution, organic interpretation of society and analogy between the natural and the social domain, according to which social phenomena could be reduced to natural laws. Under Mazzini's influence he made a synthesis of liberalism and nationalism. Vladimir Jovanović's son Slobodan Jovanović pointed out that unity of freedom, science and nation was not founded in science itself, but in rationalist philosophy. Liberalism, positivism and patriotism were not only concepts of Vladimir Jovanović's political theory, but also ideological basis for his active political work.

Key words: *liberalism, positivism, patriotism, freedom, determinism, Enlightenment*